

ЮБІЛЕЇ

О.А.Удод (Київ)

ДО 60-РІЧЧЯ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ Г.В.БОРЯКА

Право на біографію, як і право на ім'я, давно були та перебувають нині у центрі дискусій щодо ролі особистості в історії. XX століття, вражене тяжкою хворобою тоталітаризму різних ідеологічних конструкцій, продемонструвало повне нехтування людиною як особистістю. Початок XXI століття вселяє надію на утвердження у соціумі думки про те, що саме людина – сенс і виправдання існування Всесвіту. Людина є відповідальною як за своє життя, так і за долю соціуму. Залишити слід на Землі, створити власну біографію як життєпис покоління, країни, професійної

спільноти – у цьому покликання людини. Ю.М.Лотман уважав, що право на біографію має людина, яка реалізує не рутинну, середню норму поведінки, звичну для даного часу й соціуму, а набагато складнішу та незвичну, «дивну» для інших і таку, що вимагає від нього надзвичайних зусиль¹. Говорячи про видатні особистості, їхній внесок у суспільне надбання, ми тим самим стаємо і дослідниками, і свідками взаємного дотику біографії й історії. Є, очевидно, сенс у популярній іронічній фразі про те, що немає історії, а є лише біографії істориків...

60 років для історика, чия біографія є історією всієї країни, – це тільки початок справжнього суспільного визнання. Професор, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України Геннадій Володимирович Боряк належить до того покоління вчених, про яких ще довго будуть писати й говорити як про генерацію істориків, котрим довелося, образно кажучи, переступити через себе, зазнати болісного процесу зміни науково-мислительної парадигми, але не покинути свою справу та залишитися насамперед професіоналом.

Г.В.Боряк народився 15 грудня 1956 р. в Києві. Одразу по закінченні середньої школи в 1973 р. вступив на історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка. У 1978 р. розпочав свій трудовий шлях як історик-архівіст. Окрім того, здобута в університеті спеціальність дозволяла викладати також історію та суспільствознавство англійською мовою. Архівістика й академічна історична наука стали справою всього життя Г.В.Боряка. Хронологія «академічних» та «архівних» етапів його біографії демонструє ледь не повний паритет між ними: перше десятиліття перебування в архівному містечку на Бативей горі в Києві змінилося майже 12-ма роками роботи в академічному інституті, третє (неповне) десятиліття знову пройшло в архівному містечку, четверте десятиліття завершує свій відлік в академії, куди він повернувся 2008 р.

¹ Лотман Ю.М. Литературная биография в историко-литературном контексте // *Его же. Избранные статьи*. – Т.1. – Таллин, 1992. – С.366.

Упродовж 1978–1984 рр. він працював у Центральному державному історичному архіві УРСР (м. Київ) молодшим науковим співробітником, згодом старшим палеографом. У цей період розпочав глибокі наукові студії актових книг XV–XVII ст. – найціннішого комплексу документів архіву, досліджував питання історичної географії та картографії. У 1984–1988 рр. працював на посаді завідуючого відділом давніх актів ЦДІА. Роботу в архіві поєднував із навчанням у заочній аспірантурі Інституту історії АН УРСР (1978–1982 рр.). 30 жовтня 1987 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Адміністративно-територіальний устрій українських земель у кінці XV – першій половині XVI ст.: Аналіз джерел». Науковим керівником дисертанта був член-кореспондент АН УРСР Ф.П.Шевченко (1914–1995 рр.). Спілкування молодого науковця з метром історичної науки визначило як подальший творчий шлях Г.В.Боряка, так і його стиль, що добре вирізняв учнів Ф.П.Шевченка. Шанобливе ставлення до свого вчителя Г.В.Боряк зберіг на всі наступні роки, прилучився до видання й популяризації його праць. У 2004 р. ініціював підготовку документального тому двотомника з нагоди 90-річчя Ф.П.Шевченка, а 2014 р. до його 100-річчя за участі Г.В.Боряка було видано недруковані раніше праці та матеріали, зокрема «Російські воєводи на Україні: Нариси взаємовідносин України і Московської держави в другій половині XVII ст.» та комплекс документів стосовно захисту кандидатської дисертації Ф.П.Шевченка в 1943 р.² Як згадував пізніше сам Г.В.Боряк, «у цю, можливо, найскладнішу, найсуперечливішу добу своєї біографії Федір Павлович вкладав величезні знання й ерудицію, справжній талант історика й хист педагога-керівника у становлення й формування десятків своїх учнів, які згодом увійшли до світу науки з численними й оригінальними студіями»³.

У липні 1988 р. Г.В.Боряк перейшов з архіву на наукову роботу до Інституту історії АН УРСР, де до листопада 1990 р. працював науковим співробітником відділу історії феодалізму. Був одним з організаторів і промоторів відродження діяльності Археографічної комісії АН УРСР. Упродовж листопада 1990 – квітня 1991 рр. обіймав посаду старшого наукового співробітника групи Археографічної комісії АН УРСР Інституту історії АН УРСР. Був одним із розробників концепції створення на базі комісії наукового інституту відповідного профілю. Активно впроваджував разом із директором новоствореного академічного інституту археографії П.С.Соханем (1926–2013 рр.) цю ідею у життя. Після створення в 1991 р. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України працював на посаді заступника директора з наукової роботи (до 2000 р.). Доклав багато зусиль до розвитку видавничої діяльності новоутвореної установи, налагодження міжнародних контактів, поглиблення співпраці з архівними й бібліотечними установами. Саме тут, уже за «академічного» етапу його діяльності, стало у пригоді здобуте в університеті знання англійської мови. Неодноразові наукові відрядження до провідних західних українознавчих і славістичних центрів, знайомство з відомими вченими, співпраця з надзвичайно широким колом спеціалістів у різних галузях гуманітаристики в Гарварді, Оксфорді, Лондоні, Нью-Йорку, Вашингтоні, Будапешті, Мюнхені, Торонто, Парижі, Варшаві, Празі, Берліні тощо, участь у численних зарубіжних архівних і наукових форумах значною мірою сформували його світосприйняття, життєві позиції та цивілізаційні цінності, позначилися на його поглядах і підходах до історії й архівів. Із вдячністю Г.В.Боряк згадує відому американську дослідницю, його близьку колегу та співавторку Патрицію Кеннеді Грімстед, яка ще наприкінці 1980-х рр. уможливила першу поїздку молодого вченого до Гарварда та його знайомство із західним науковим світом.

На кінець 1990-х рр. Г.В.Боряк – це вже відомий учений, котрий збагатив українську історичну науку визначними здобутками в галузі камеральної археографії, зарубіжного

² Шевченко Ф.П. Історичні студії: Збірка вибраних праць і матеріалів (До 100-річчя від дня народження). – К., 2014. – 700 с.

³ Смолій В., Боряк Г. Слово про нашого Вчителя (До 100-ліття від дня народження) // Шевченко Ф.П. Історичні студії... – С.8.

архівознавства й документально-інформаційних систем, джерелознавства, історичної географії та картографії. Він став засновником напряму евристичної й камеральної археографії, автором концепції археографічної україніки, розробником теоретико-методологічних засад Археографічного реєстру національної архівної спадщини як інтегрованої документальної системи вітчизняних і зарубіжних ретроспективних інформаційних ресурсів. Вагомим внеском у вітчизняну історичну науку стала монографія Г.В.Боряка «Національна архівна спадщина України та державний реєстр “Археографічна україніка”: архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи», яка вийшла з-під його пера в 1995 р. Докторську дисертацію на тему «Камеральна археографія і археографічна україніка: теорія і методика актуалізації архівної документальної спадщини» ювіляр захистив у 1996 р.

Г.В.Боряк є одним із розробників національної архівної інформаційної системи. До кола його наукових інтересів належать проблеми архівної україніки, питання розшуку утрачених нашою країною архівних, бібліотечних та музейних скарбів, реституції культурних цінностей, переміщених під час і після Другої світової війни. У січні 1998 р. він очолив науково-аналітичну групу при Українському національному фонді «Взаєморозуміння і примирення». У складі урядової делегації нашої країни брав участь у Міжнародній конференції з проблем нацистських активів періоду Голокосту (1998 р., Вашингтон). Геннадій Володимирович – співавтор і науковий редактор низки електронних бібліографічних довідників. Заснована на початку 1990-х рр. з його ініціативи та за його редакцією серія довідкових видань із реєстрації, актуалізації та репрезентації у сучасних інформаційних системах писемної історико-культурної спадщини України за її межами виявилася надзвичайно плідною та перспективною. Упродовж наступних двох десятиліть цей напрям розвивався в різних наукових, освітніх центрах, трансформувався в потужний масив конкретно-історичних, історіографічних, джерелознавчих, евристичних археографічних публікацій, дисертаційних досліджень. Серед них чільне місце посідає фундаментальне археографічне видання, упорядником і співредактором якого став Г.В.Боряк, – «Руська (Волинська) Метрика: Регести документів Коронної канцелярії для українських земель» (2002 р.). Праця становить собою результат багаторічних студій у рамках міжнародного проекту над архівом Метрики, що зберігається у Варшаві й Москві. Важливі наукові результати отримано у серії статей Г.В.Боряка в результаті опрацювання зарубіжних джерел про Київ (1982 р.), українського сегменту архіву Великого князівства Литовського й Коронного архіву (1988, 1990 рр.), архіву Українського вільного університету в Мюнхені (2004 р.), інформаційних ресурсів про долю радянських та іноземних військовополонених, інтернованих під час Другої світової війни (2004 р.). Методологічні розробки та практичні результати діяльності з виявлення й опрацювання зарубіжних інформаційних ресурсів історико-культурної спадщини та історичної науки спеціальними розділами «Зарубіжні архіви» та «Архівна україніка» ввійшли до підручника «Архівознавство» (1998, 2000 рр.).

Новий етап життя й діяльності Г.В.Боряка пов'язаний із його перебуванням на керівних посадах у Державному комітеті архівів України: у 2000–2002 рр. – заступник голови, у 2002–2006 рр. – голова, а в 2006–2008 рр. – перший заступник голови Держкомархіву. Він виступив ініціатором створення та організатором Центрального державного архіву зарубіжної україніки (2007 р.), покликаною забезпечувати збирання, реєстрацію та актуалізацію зарубіжних архівних ресурсів первинного та вторинного рівня. З ініціативи, за науковою редакцією та з передмовами Г.В.Боряка з'явилися праці зарубіжних учених українською мовою, присвячених феномену «Празького архіву» й української еміграції міжвоєнного періоду – монографії П.К.Грімстед «Празькі архіви» в Києві та Москві: повоєнні пошуки та вивезення еміграційної архівної україніки» (2005 р.) та М.Мушинки «Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів» (2005 р.).

Г.В.Боряк виступив ініціатором і керівником галузевої програми підготовки й публікації корпусу модерних довідників нового покоління «Архівні зібрання України» (2002–2008 рр.), під грифом якої побачило світ понад 60 томів видань (на сьогодні ця серія на рахунок вже близько 100 томів довідників різних видів і жанрів). Під його керівництвом створено веб-портал Держкомархіву, розпочато формування низки довідкових електронних інформаційних ресурсів, зокрема «Зарубіжна україніка» (2002 р.). Як головний редактор наукового часопису «Архіви України» (2003–2007 рр.) ініціював та особисто здійснював низку перекладів праць провідних зарубіжних учених із проблем функціонування електронних ресурсів у всесвітньому інформаційному просторі. Фундаментальний довідник «Архіви окупації» (2006 р.) за його редакцією започаткував серійне видання «Більше не таємно». Ці та інші науково-організаційні й адміністративні ініціативи Г.В.Боряка активно сприяли поглибленню інтеграції України у світове наукове співтовариство.

У середині першого десятиріччя 2000-х рр. вийшла серія публікацій Г.В.Боряка, присвячених проблемам гармонізації українського законодавства з європейським у сфері доступу до архівних ресурсів. Новааторськими методологічними підходами відзначено студії, що були ініційовані ще з початку незалежності України, з історії масштабних переміщень культурних цінностей на Європейському континенті під час і після Другої світової війни. Результати досліджень було оприлюднено в колективній праці «Доля українських цінностей під час Другої світової війни» (1991, 1992 рр.), де Г.В.Боряк виступив співавтором П.К.Грімстед, а також у низці авторських статей із проблем реєстрації архівної україніки за рубежом (1993 р.), за результатами археографічної експедиції до Чехословаччини (слідами вивезених з України культурних цінностей) (1994 р.), з історії переміщених під час нацистської окупації українських книжкових колекцій (2004 р.), порівняльного аналізу міжнародного досвіду застосування нових підходів до вирішення проблеми переміщених культурних цінностей у Західній, Центральній та Східній Європі (2002 р.).

Значним є особистий внесок Г.В.Боряка в теоретичну розробку поняття «спільна архівна спадщина» стосовно України й суміжних держав та впровадження ідеї безконфліктного оперування масивами переміщених культурних цінностей у практику міждержавних відносин. Цим питанням присвячено низку праць, зокрема «Проблеми переміщених архівів і спільної культурної спадщини України та Польщі: ініціативи українсько-польської групи експертів» (2001 р.), «Спільна архівна спадщина: Погляд з України» (2009 р.).

Чималу кількість своїх наукових праць Г.В.Боряк присвятив проблемам сучасних глобальних викликів і загроз у сфері збереження історико-культурної спадщини країн Європи та світу. У брошурах «Крадіжки в архівах: Нова загроза, новий виклик» (англійською мовою, 2006 р.) та «Архівні документи на аукціонах світу як нова загроза національній архівній спадщині» (2006 р.) проведено порівняльний аналіз причин і характеру крадіжок у національних архівах і бібліотеках країн світу, окреслено специфіку архівних крадіжок в Україні в контексті світових тенденцій розвитку антикварних ринків, інтернет-аукціонів та ін. Ключові питання запобігання втратам і мінімізації ризиків у збереженні сукупної європейської документальної спадщини вдалося поєднати з практичними результатами з ідентифікації архівних документів, викрадених із держархівів України та Росії.

У 2008 р. Г.В.Боряк сколихнув українську наукову громадськість своїм мужнім учинком, не типовим для вітчизняного політичного життя. На знак протесту проти спроб комуністів на чолі з П.М.Симоненком і О.П.Гінзбург політизувати, а по суті більшовизувати архівну справу в Україні, він подав у відставку, звернувшись із відкритим листом до всіх архівістів та громадян нашої країни. Г.В.Боряк рішуче не погодився з політикою «червоного комісара» від КПУ, що зводилася до переслідування професіоналів у Держкомархіві, запровадження цензури, перлюстрації службової кореспонденції та ін.

У травні 2008 р. Г.В.Боряк повернувся на роботу в Інститут історії України НАНУ – спочатку на посаду завідуючого відділом спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів, а з 15 лютого 2009 р. – заступником директора інституту з наукової роботи. Під керівництвом Г.В.Боряка в установі розроблено актуальні питання створення, супроводу й використання українського сегменту історичних ресурсів усесвітньої інформаційної мережі, загальнотеоретичні та методологічні проблеми функціонування інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук, вирішуються завдання створення адекватного цифрового образу історичних наук у глобальному інформаційному просторі. У відділі спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів, очолюваному Г.В.Боряком, розробляються нові напрями розвитку спеціальних історичних дисциплін, сутність яких полягає у вивченні закономірностей функціонування та методологічного інструментарію цифрових аналогів традиційних дисциплін, передусім веб-археографії, веб-генеалогії, веб-геральдики тощо.

Г.В.Боряк є автором та співавтором понад 200 наукових праць, у тому числі 11 індивідуальних і колективних монографій, брошур, довідників, понад 15 томів фундаментальних археографічних видань, у підготовці яких він брав особисту участь як упорядник та редактор. Підготував 14 кандидатів історичних наук, консультував 3 здобувачів докторського ступеня. Серед його учнів – відомі в нашій країні фахівці, які активно працюють в архівній галузі та академічній історичній науці: В.С.Шандра, О.О.Ковалевська, С.В.Таранець, Н.О.Черкаська, Ф.А.Винокурова та ін. 13 квітня 2012 р. Г.В.Боряка обрали членом-кореспондентом НАН України за спеціальністю «Всесвітня історія». Він – один із керівників та учасників комплексних наукових тем НАНУ, міжнародних проектів у галузі створення архівно-документальних систем.

Геннадій Володимирович веде активну громадську роботу. Є заступником академіка-секретаря Відділення історії, філософії та права НАН України (з 2009 р.), членом спеціалізованих учених рад Інституту історії України та Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, бере участь у діяльності багатьох міжнародних організацій, у тому числі українсько-німецької комісії з питань повернення та реституції втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей, українсько-польської комісії у справі охорони та повернення культурних цінностей. Г.В.Боряк – член правління Національної спілки краєзнавців України, наглядової ради Національної історичної бібліотеки, Науково-видавничої ради НАН України та ін. У 2015 р. ввійшов до складу Громадської ради з питань національної єдності при Президентові України. Обирався членом багатьох професійних і громадських об'єднань – Українського історичного товариства, Спілки архівістів України, Українського біографічного товариства тощо.

За вагомий внесок у підготовку висококваліфікованих фахівців, плідну наукову, організаторську та громадську діяльність Геннадієві Володимировичу присвоєно звання заслуженого діяча науки й техніки України (2006 р.). У 2010 р. він був нагороджений відзнакою Президента України – Хрестом Івана Мазепи. Лауреат премії імені Василя Веретенникова (2000 р.).